

Vuoden 1918 sodan kokemus työläisten kertomana

Vuoden 1918 sodan taustoja ja tapahtumia on tutkittu paljon, mutta vähemmän sitä, miten aikalaiset sodan kokivat. Tässä artikkelissa tarkastelen neljän työläisen kirjoituksia vuoden 1918 sodasta. Kolme teksteistä on muistelmatekstejä, yksi on omaelämäkerta. Pyrin hahmottelemaan näiden kirjoitusten valossa sitä, miten niiden kirjoittajat kokivat ja ymmärsivät sodan.

Folkloristina kiinnostukseni ankkuroituu nimenomaisesti sodan muistamiseen ja siihen sisältyviin kokemuksellisiin ja kerronnallisiin piirteisiin: siihen, miten erilaisista taustoista tulevat aikalaiset kertovat kokemuksistaan ja miten he ymmärsivät ja tulkitsivat tuon sodan. Artikkelini sivuaa työn alla olevan väitöskirjani tutkimusasetelmaa, sillä tarkastelen siinä vuoden 1918 sodan kokemuksellisia piirteitä ja niiden yhteyksiä kulttuurisiin tietorakenteisiin.¹ Pyrin tässä artikkelissa esittelemään tekstien kirjoittajien, sodan kokeneiden kertojien kokemuksen ja ymmärtämisen tapoja. Tavoittelen tätä neljän vaiheen kautta. Ensinnä esittelen lyhyesti aineistoni. Sitten käsittelen sen sisältämien tekstien keskeisiä yhteisiä temaattisia piirteitä. Tämän jälkeen erittelen ja esittelen kertojien ymmärrysmalleja sotaan liittyen. Lopulta tarkastelen lyhyesti kertojien kirjoitustyyliä ja pohdin sitä, miksi näiden tekstien laatijat aikanaan mahdollisesti tarttuivat kynään.

Tarhoitan teemalla sellaista tutkijan muodostamaa kategorisointia, jolla kuvataan ja nimetään niitä yleistettävissä olevia kerronnan piirteitä, jotka ovat keskeisesti esillä teksteissä ja oletettavasti ovat myös ratkaisevalla tavalla vaikuttaneet näiden tekstien syntyyn ja muotoon. Tekemilläni teemakategorisoinneilla pyrin yleistämään sitä, mistä kertojat kirjoittavat. Samoilla nimittäjillä pyrin kuvaamaan myös sitä, mikä näyttäisi tekevän kirjoittamisesta kulloinkin merkityksellistä. En siis pyri erittelemään aineistosta yksittäisiä sisällöllisiä teemoja,

vaan laajempia, sekä tekstien sisältöä että siihen vaikuttaneita merkityksenantoja kuvaavia temaattisia merkitysheyksiä. Koska nämä aineiston teksteistä yhtenevyyksiensä ja keskeisyytensä vuoksi eritellyt teemat kuvaavat kerrontaa merkitykselliseksi tekeviä piirteitä, ne heijastelevat myös osin kertojien kerrontamotiiveja ja käsitystapoja.

Ymmärrysmallilla tarkoitan tässä sellaista teksteistä erottuvaa kertojien pohdinnan, analyysin tai argumentaation tapaa, joka ilmentää heidän käsityksiään vuoden 1918 sodasta. Termi kuvaa kertojasubjektin tapoja hahmottaa ja selittää suhdettaan sotaan sekä ajatteluun siitä. Kertojien ymmärrys sodasta koostuu olettavasti useista erilaisista ymmärrysmalleista, joista vain tietty osa on esillä heidän kerronnassaan. Nämä ymmärrysmallit ovat laajuudeltaan vaihtelevia, muutamasta lauseesta pitkiin pohdintoihin, ja ne liittyvät yleensä sodan johonkin piirteeseen. Ymmärrysmallit kytkeytyvät kertojien taustoihin ja kokemuksiin sekä kertovat heidän tavoistaan ymmärtää sodan luonne. Ne koostuvat kerrontaan sisältyvistä kertojien subjektiivisista, eksplisiittisistä ja tiedostavista tavoista ymmärtää ja analysoida tapahtumia sekä tulkita niitä. Tämänkaltaiset ymmärrysmallit ovat selvästi näkyvillä teksteissä, ja niiden funktio liittyy mitä ilmeisimmin pyrkimykseen ymmärtää ja käsitellä tapahtumia ja omia kokemuksia. Olen ottanut ymmärrysmallin käsitteen käyttöön nimenomaisesti tätä artikkelia varten. Nähdäkseni aineistoni tekstien tematiikan ja teksteistä näkyvien kertojien ymmärrysmallien avulla on mahdollista tarkastella sitä, miten kertojat kokivat ja ymmärsivät vuoden 1918 sodan.

Artikkelin aineistona toimivat kirjoitukset olen valikoinut siksi, että ne on kirjoitettu suhteellisen pian sodan jälkeen (ennen vuotta 1930) ja niiden kirjoittajat identifioituvat vahvasti työväenluokkaan. Tärkeää on myös se, että kertojat kirjoittavat henkilökohtaisella otteella esitellen tapahtumien ohella argumentaatiotaan ja toimintaansa. Olen rajannut aineistoni neljään tekstiin, jotka täyttävät nämä kriteerit. Näiden kriteerien mukaisten tekstien löytäminen on ollut vaikeaa. Ajallinen rajaus perustuu siihen, että haluan tarkastella tekstejä, joiden kirjoitushetkellä sota ja siihen liittyvät toimet sekä emootiot ovat vielä niin kirkkaina kirjoittajien muistissa, että ne ja

ennen kaikkea niihin liittyvät kokemukset ovat piirtyneet yksityiskohtaisesti ja voimakkaalla tunteella paperille. Aineiston suppeuden vuoksi en pyri tässä artikkelissa yleistykseen vuoden 1918 sodan kerronnasta, kokemuksista ja kokemisen tavoista. Analysoin neljää tapausta, joiden kautta avautuu näköalaa siihen monimuotoisuuteen, jolla vuoden 1918 sota kohdattiin.

En etsi aineistostani todisteita historiallisista tapahtumista, vaan esittelen neljän yksilön kokemuksia ja ymmärrystä sodasta. Tämä on mahdollista analysoimalla kertojien tapoja muistaa ja kertoa.² Kuten yksi aineistoni kertojista osuvasti toteaa: ”Tämä on vain kertomus siitä, mitä omalla kohdallani ja läheisten toverieni kokemuksista tiedän. Tämähän ei ole historiaa sellaisenaan; vaan pieni kertomus elämyksistä muiden hirveiden tuskien, epätoivojen, kärsimysten ja kauhujen ajoilta...”³ Tämä artikkelikaan ei ole historiallinen katsaus, vaan muistitietoon sisältyvien kokemuksellisten ja ymmärryksellisten piirteiden kuvausta. En pyri kertojien ymmärrys- ja kokemistapojen täydelliseen kartoittamiseen, vaan kuvaan näiden tapojen pääpiirteitä siten kuin ne heidän kertomastaan hahmottuvat.

Artikkelin aineisto on muistitietoa. Muistitieto etnologisesti määriteltynä on muistinvaraista tietoa, joka sisältää elämään ja maailmaan liittyviä tiedonantoja. Muistitietotutkimuksen metodologisena premissinä voidaan pitää sitä, että siinä tulisi tarkastella aineistojen sisällöllisten piirteiden ohella myös niiden rakentumiseen ja säännönmukaisuuksiin liittyviä tekijöitä.⁴ Koska kaikki tarkasteleman teksti ovat tapahtumien jälkeen laadittuja kuvauksia omista kokemuksista, tunteista ja ajatuksista, on otettava huomioon, että kertojat ovat saattaneet muistella kokemuksia valikoiden, jopa kaunistellen. Muistelijat antavat muistoilleen tulkintoja ja merkityksiä sekä yhdistelevät niitä toisiinsa asioihin, sekä kertovat ennen kaikkea siitä, minkä kokevat itse relevantiksi.⁵ Kertaamalla tapahtumia retrospektiivisesti kertoja voi hahmottaa kokonaisuuksia, joita hän ei tapahtumien myllerryksessä näe.⁶ Aineistoni tekstien kuvauksissa on – usein implisiittisesti – nähtävissä, että traumaattisten ja intensiivisten muistojen toistaminen johtaa voimakkaaseen, jopa aistien voimalla tapahtuvaan

eläytymiseen, joka näyttäisi johtavan kertojat menneisyydessä olevan kokemuksen lähelle.⁷

Neljä kohtaloa vuodelta 1918

Tässä artikkelissa tarkastelemani neljä tekstiä ovat erilaisista taustoista tulleiden kertojien laajoja kuvauksia tapahtumista ja omasta toiminnasta vuoden 1918 sodassa. Kaikki tekstit on arkistoitu Työväen Arkistoon. Kertojat ovat kaikki miehiä ja identifioituvat voimakkaasti työväenluokkaan ja työväestöön, yksi myös köyhälistöön. Tästä huolimatta kolme kertojista ei vuonna 1918 toiminut varsinaisissa ”perinteisissä” työläisammateissa eli fyysisessä työssä. Yksi aineistoni kertojista oli sekatyömies, yksi Työväen kirjakaupan myyjä, yksi pientilallinen ja kansanedustaja sekä yksi työväenyhdistyksen työntekijä. Kutsun näitä kertojia artikkelissa heidän ammattinimikkeillään siksi, että yksi kertojista on anonyymi ja yhdeltä on tiedossa vain sukunimi. Kansanedustajaa lukuun ottamatta kaikki kertojista osallistuivat sotaan punaisten puolella. Työläisiähän osallistui sotaan myös valkoisten puolella, kaatuneista aikalaistilastojen perusteella noin viidesosa,⁸ mutta en ole toistaiseksi löytänyt työväenluokkaisuuttaan esiin tuovien valkoisten muistelmia.

Aineistoni kertojista nuorin, sekatyömies, oli vuoden 1918 sodan koittaessa luultavasti 16–20-vuotias, tarkka ikä ei ilmene tekstistä. Koneella kirjoitetun, 61-liuskaisen tekstin kanteen on kirjattu seuraavaa: ”Työmiehen kokemuksia Savossa vv. 1917–1918. Omia kokemuksiansa kertoi U.J. heti rauhan tultua. Sellaisenaan ne kirjoitti muistiin Aimo Holma.” Puhtaaksikirjoittajan panos kirjalliseen ilmaisuun jää arvoitukseksi, mutta kertomuksen puhekielinen tyyli antaa viitteitä siitä, että muistelu on kirjoitettu suhteellisen tarkasti sanasta sanaan. Vaikka kansilehden mukaan muistelu on kirjoitettu heti sodan jälkeen, siinä mainitaan vuosi 1925. Arkistoidun kappaleen hyvin kuluneen ulkoasun takia on luultavaa, että se on puhtaaksikirjoitettu ja täydennetty myöhemmin, luultavasti 1920-luvun lopussa tai 1930-luvun alussa. Vaikka tämä kirjoitus

**Kansanvaltuuskunnan puhelinasiainmies Artturi Hellman vuonna 1917.
Työväen Arkisto.**

on laadittu sanelun pohjalta, olen valinnut sen siksi, että siinä kuvataan realistisimmin ja henkilökohtaisimmin sodan kokemista. Teksti vaikuttaa hyvin pian sodan jälkeen sanellulta, sillä se on hyvin yksityiskohtainen kuvaus sotakokemuksesta. Joroislaisen sekatyömiehen muistelu alkaa vuoden 1917 lopusta ja lennätinlankatyön kuvauksesta. Kertojan mieleen jäivät ennen kaikkea rankka fyysinen työ ja maalaisäntien penseys. Sodan alettua kertoja oli ensin sotatoimista syrjässä, mutta toimettomuuteen kyllästyttyään liittyi punakaartiin. Tie vei puolustamaan Varkauden massatehdasta. Sekavien vaiheiden jälkeen tehtaan puolustajat antautuivat. Kertoja selvisi ns. Huruslahden arpajaisista, jossa vangittuja punaisia ammuttiin järven jälle, ja hänet vietiin vankeuteen läheiseen kirkkoon. Tuomion langettua kertoja vietiin Kuopion vankileirille. Onnekkaiden vaiheiden jälkeen kertoja vapautettiin heikossa kunnossa. Nimitän tätä kertojaa tässä artikkelissa *sekatyömieheksi*.

Helsingissä asuva Työväen kirjakaupan myyjä Artturi Hellman oli 28-vuotias sodan puhjetessa. Hänen 71-sivuiset muistelmansa ”Muistelmia vallankumousvuodelta 1918” on kirjoitettu vahakantiiseen vihkoon heti sodan jälkeen, kesäkuussa 1918. Tämän lisäksi häneltä on arkistoituna nuoruudenmuistelmat ja myöhempi päiväkirja. Nuoruudenmuistelmista selviää, että kertojan lapsuus oli rankka. Hän joutui jatkuvasti muuttamaan paikasta toiseen ja aikuistuuessaan vaihtamaan työpaikkaa useaan otteeseen. Nuori mies oli aktiivinen sosialidemokraattisen puolueen jäsen ja nuorisoliittolainen. Sodan alettua hänet pyydettiin telefoni- ja telegrammiasiamieheksi, virkaan, joka oli hänelle tuttu jo suurlakon ajalta. Kertoja kuvaa Helsingin tapahtumia ja työväenhallinnon toimintaa. Valkoisten ja saksalaisten lähestyttyä kertoja jätti kaupungin ja päätyi Imatran kautta Viipuriin. Viipurin valtauksen jälkeen kertoja piileksi, mutta jäi ilmiannon takia kiinni. Kertoja ei kuitenkaan viipynyt vankileirillä pitkään, vaan pakeni pian – tai oikeastaan, hienon vaatetuksensa turvin, yksinkertaisesti käveli ulos. Muistelmat on kirjoitettu paossa Munsalassa kesäkuussa. Viittaaan tähän kertojaan nimityksellä *puhelinasiames*.

Värtsiläläisen kansanedustajan Matti Lonkaisen 32-liuskainen omaelämäkerta on kirjoitettu vuonna 1918. Se on kirjoitettu puhtaaksi kirjoituskoneella ja sisältää omaelämäkerran, lyhyen kuvaukseen keväältä 1918 sekä vankilamuistiinpanoja. Vuonna 1874 köyhälle perintötilalle syntynyt kertoja joutui kerjuulle vain kuusi-vuotiaana. Raskaista lapsuusvuosista huolimatta opinhalu oli kova. Kertoja oppikin lukemaan ja kirjoittamaan – kirjoitustaidon tosin jäädessä vajavaiseksi. Railakkaan nuoruuden jälkeen kertoja aloitti aktiivisen toiminnan raittiusliikkeessä. Hiukan myöhemmin hän innostui sosialismista. Kertoja avioitui ja asettui pienelle tilalle. Hän toimi kansanedustajana vuosina 1909–1914 ja vuonna 1917. Kevään 1918 kertoja vietti Helsingissä. Eduskunnan kokoonnuttua hänet vangittiin. Lokakuussa kertojalle luettiin syyte valtionpetoksesta, maanpetoksesta ja kapinan valmisteluista. Tuomioksi tuli kaksi vuotta kuritushuonetta. Tähän muistelmat päättyvät, sillä kertoja sairastui umpisuolentulehdukseen ja sairastettuaan viisi viikkoa kuoli. Viitataan tähän kertojaan *kansanedustajana*.

Vehkalahtelaisen J. Pousin muistelmat vuodesta 1918 ovat laajuudeltaan 161 käsinkirjoitettua sivua. Niiden lopussa on katkelma muistivihosta joulukuulta 1918. Teksti on päivätty 21.1.1929. Muistelmat alkavat kapinan alkamispäivästä. Työväenyhdistyksessä töissä oleva kertoja (työn tarkempi luonne jää epäselväksi) matkusti Haminaan ja sitten Inkeröisiin muun muassa valmistelemaan punakaartin puolustusta ja valvomaan takavarikoiteja. Tämän jälkeen kertojan matka vei Helsinkiin, jossa hän perehtyi Uudenmaan taisteluihin. Kertoja palasi Haminaan, ja hänet nimettiin Kansanvaltuuskunnan sotavaltuuskuntaan. Seurasi runsaasti puhujamatkoja ympäri Kymenlaakson. Kertoja kuvailee paljon sota-aikaisia matkojaan, jotka ulottuivat Viipuriin saakka. Ahvenkoskella kertoja sai ympärillä joukkoja takaisin rintamalle. Sodan lopun hämmöttäessä kertoja palasi alistuneissa tunnelmissa Vehkalahdelle, jossa hänet vangittiin. Kertoja vietiin Haminaan vankileirille, jossa hän pelastui teloitukselta täpärästi ilmoittautumalla työpalveluun. Työpalvelussa Utin kankaalla olot olivat paremmat. Kertoja vietiin syyskuussa Lahteen tuomitavaksi, ja hän sai tuomioksi 12 vuotta kuritushuonetta. Kauhean

Hennalassa vietetyn kuukauden jälkeen kertoja palasi Uttiin. Sieltä hänet lopulta siirrettiin Santahaminaan, johon muistelut päättyvät. Kutsun tätä kertojaa tässä artikkelissa *puhujaksi*.

Vallasta ja vastarinnasta

Käsittämäni tekstit sisältävät useita yhteneviä temaattisia piirteitä, vaikka kertojat kokivatkin hyvin erilaisia asioita vuonna 1918. Yhtenevät teemat ovat yleistäen kategorisoitavissa kolmeen pääkategoriaan: vastakkainasettelun, vastarinnan ja vastamuistin teemoihin. Nämä teemat limittyvät toisiinsa sekä kysymyksiin yhteiskunnallisesta vallasta, vallan tavoittelun ja sen menettämisen vaikutuksista.

Vastakkainasettelun teemalla tarkoitan poliittisen vastakkainasettelutilanteen syntymisen, vaikutusten ja piirteiden kuvausta. Kertojat kuvaavat tätä vastakkainasettelua hyvin paljon omien kokemustensa kautta. Esimerkiksi sekatyömies kertoo karuista kokemuksistaan vuoden 1917 suurlakon jälkeen ja siitä, miten osin lakon aiheuttamat ennakkoluulot johtivat työmiesten huonoon kohteluun: ”Viha työväkeä kohtaan oli saatu suureksi ja sen vallassa olivat yksinkertaiset maalaiset aivan raakoja.”⁹ Aineistoni kertojista kolme antaa kertomuksissaan sellaisen kuvan, että he muodostivat, osin tiedostamattaan, käsityksiään tilanteesta ja tapahtumista sekä niiden taustoista tämän vastakkaisuuden vaikutuksesta. Se tapa millä nämä kertojat heti sodan jälkeen ja 10 vuotta myöhemminkin kuvaavat vuoden 1918 aikaisia käsityksiään, kertoo selvästi siitä, että he ovat tietoisia kuuluvansa laajaan osapuoleen, jolla on selvä vastapuoli. Kuva tästä vastapuolesta tosin vaihtelee. Puhuja ja puhelinasiamies näkevät vastapuolekseen porvariston, ja he tuovat sen jatkuvasti esiin. Tässä puhelinasiamies:

Sillä porvariston röyhkeys, ja sen sanomalehdistö joka vaalivoittonsa jälkeen oli käynyt mitä häikäilemättömäksi, ja kiihoittavaksi sävyltään oli todellakin jo valmistautunut sotaan työväkeä vastaan, joka sekin oli valmistautunut, sillä porvariston jäkäläleipä y.m. elintarvikepulat, sotalaitoshommat, ”luja järjestys”,

suojeluskunnat, joita työväki nimitti oikealla nimellään, josta myöhemmin selviää, lahtarikaartiksi, olivat aikaansaaneet sen että asema oli äärimmilleen kärjistynyt.¹⁰

Maalaistaustaiselle sekatyömiehelle vastapuolena näyttäytyy vähättelevä ja raaka isäntäväki. Tämä ero liittyy varmasti kertojien asuinympäristöihin ja niissä ylläpidettyihin käsitystapoihin, sillä esimerkiksi talollisia on kuvailtu negatiiviseen sävyyn runsaasti juuri maalaisrahvaan muisteluissa.¹¹

Juha Siltala on kartoittanut tämän kahtiajaon psykologista, osapuolten pelkoihin ja fantasioihin kytkeytyvää ulottuvuutta.¹² Aineistoni kertojista puhelinasiames ja ennen kaikkea puhuja mukailevat argumentaatiossaan Siltalan havaintoa siitä, miten aikalaisteksteissä nälkää ja oikeutta ruokaan psykologisoitiin. Puhuja myös käyttää tekstissään Siltalan analysoimaa äiti-metaforaa kuvatessaan kapitalistista yhteiskuntaa.¹³

Sosialismi toteutuu kerran! Niin sanotaan ja uskon tähän. Mutta onko edullista sosialistisen yhteiskunnan syntymiselle, että se täytyy pystyttää heikoilla jaloillaan seisomaan vanhan äitinsä mätänevälle, murskatulle ruumiille? Eiköhän olisi parempi, että tuo äiti – kapitalistinen yhteiskunta saisi imettää hoitaa ja vaalia lastansa jonka se synnyttää, vai onko parempi toisin - - -¹⁴

Kahtiajakautunut yhteiskunnallinen ja poliittinen tilanne ei kuitenkaan aineistoni kertojilla johda pohdintoihin osapuolen valinnasta, sillä tämä valinta näyttää olevan heille automaattinen. Kansanedustaja, joka ei liity punaisiin, tuomitsee tämän vastakkainasettelun ja kokee itsensä siihen nähden ulkopuoliseksi.

Toinen selkeä, kaikista teksteistä erottuva teema on vastarinta: kertojat pohtivat, selittävät ja perustelevat miksi vastarinta niin nykytilaa kun vastapuolta vastaan on perusteltua. Kertojat suhtautuvat vastarintaan sekä sen syihin ja oikeudellisuuteen vaihtelevasti. Sekatyömiehelle vastarinnan oikeutuksena toimii se, että hän joutuu työssään kärsimään ”tuona äärettömän vihan aikana, jolloin köyhä ei ollut mikään ihminen rikkaampien mielestä”.¹⁵ Varsinainen sotiminen on kuitenkin jotain, johon tämä kertoja ryhtyy lähinnä kyllästyttyään

toimettomuuteen. Kahdelle poliittisesti aktiivisimmalle kertojalle, puhelinasiamiehelle ja puhujalle, vastarinnan syy on selvä: porvariston häikäilemätön politiikka, ennen kaikkea sen valta pyrkimys sekä haluttomuus toimia maata vaivaavan nälänhädän poistamiseksi. Puhuja kirjoittaa nälänhäädästä katkeraan sävyyn:

Tietysti oli myöskin se, että yksi osa kansasta ei saanut tuntea mitä on nälkä, silloin kun se huutavana, murisevana äänenä vonkuu ja vääntää sisuksissa...

Raaka puhetta, sanotte te, jotka silloinkin, kun kansan parhaimmisto vaikeroi nälän kourassa, istuite lihapatojenne ääressä. Te sanotte: ei teillä ollut niin kova nälkä kun kiihottajat sanovat, eikä meillä ollut mistä olisimme antaneet, kärsimme nälkää itsekin... Valehtelette!¹⁶

Kansanedustajalle tilanne on ristiriitaisempi. Hänelle vastarinnan tematiikka liittyy ennen kaikkea vastarinnan tarpeellisuuden ja muotojen oikeudellisuuden pohdintaan sekä tuomitsemiseen. Pasifisminsa tähden hän korostaa väkivallattomien vastarintakeinojen, kuten parlamentarismien ja sivistystyön, tärkeyttä.

Kolmatta kaikille kertojille yhteistä teemaa kutsun vastamuistiksi. Vastamuisti ja yleisemmin vastakertomukset ovat käsitteitä, joilla viitataan vallitsevien ja hallitsevien narratiivien ylläpitämien ideaalien ja identiteettien piiriin kuulumattomien ihmisten tapoihin tuoda esiin omia käsityksiään ja perinnettään.¹⁷ Teksteissäni tämä ilmenee siten, että kaikilla kertojilla on selkeä tarve tuoda esiin omia kokemuksiaan suhteessa valkoisen voittajaosapuolen esittämiin sodan syihin sekä sodan jälkeen ylläpidettyihin käsityksiin. Paikoitellen tämä tuodaan suoraan esiin, mutta se tuntuu vaikuttavan kirjoituksiin kokonaisvaltaisemminkin. Tältä osin nämä tekstit tukevat Ulla-Maija Peltosen huomiota punaisesta muistelusta ja traditiosta epävirallisena, virallista muistia ja julkisuutta haastavana ilmiönä.¹⁸ Kertojat näyttävät tuovan esiin omien kokemuksien ja muistojensa ristiriitaisuutta suhteessa virallisesti hyväksytyihin muistamisen muotoihin. Pyrkimyksenä näyttää olevan näiden kokemusten ja muistojen tuominen sellaisten lukijoiden tietoisuuteen, jotka eivät ole kokeneet samaa,

tai vaihtoehtoisesti niiden palauttaminen samankaltaisia asioita kokeneiden ihmisten muistiin.

Kansanedustajaa lukuun ottamatta tekstien kirjoittajat selvästi kokevat ulkopuolisuutta vallitsevaan yhteiskuntatilanteeseen nähden sekä yhteenkuuluvuutta muihin samoista syistä samassa tilanteessa oleviin. Tämä ulkopuolisuus onkin vallitsevia käsityksiä kumoamaan pyrkiville vastakertomuksille tyypillinen piirre.¹⁹ Kertojat haluavat kumota sodan jälkeen virallisesti vallitsevia ja voittajaosapuolen ylläpitämiä käsityksiä vallankumouksen taustoista ja punakaartin toimintatavoista. Tämä vastamuistamisen tendenssi näkyy esimerkiksi sodan syttymisen syitä koskevissa pohdintoissa. Ennen kaikkea puhelinasiames ja puhuja sivuavat tätä usein ja haluavat tuoda esiin vastapuolen syyllisyyttä sodan alkamiseen. Puhuja vaatii vastapuolta myöntämään osallisuutensa:

Porvaristo väittää, että me työläiset aloitimme kapinan ja sentähden saamme myöskin kantaa tekojemme seuraukset... Olkoon niin! En pyri horjuttamaan porvariston väitettä. Olkoot he vain siinä uskossa, mutta minä kysyn: kuka valmisteli kapinaa ja kenen puolelta kapina provosoitiin alkamaan? Vastatkaa!²⁰

Ehkä juuri tämän vastamuistin tematiikan vuoksi kertojat viittaavat argumentaatiossaan paljon heidän valintoihinsa ja toimintaansa vaikuttaneisiin kollektiivisiin, lähinnä poliittisiin ymmärrys- ja tulkintamalleihin. Näihin malleihin viitataan usein epäsuorasti kertojien omien tulkintojen lomassa. Nämä tulkinta- ja argumentaatioprosessit sisältävät myös paljon oman taustan ja kokemusten esittelyä. Kertojien taustat kytkeytyvät heidän kerronnassaan näihin kollektiivisiin malleihin hyvin sulavasti. On oletettavaa, että silloin kun kertojat kuvaavat tätä yhteyttä tarkemmin ja selittävät toimintamallejaan taustojensa valossa, he suuntaavat kirjoittamaansa joko tuleville, sotaa kokemattomille sukupolville tai valkoista osapuolta sympatisoiville lukijoille. Sodan punaisella osapuolella taistelleelle yleisölle näitä seikkoja tuskin tarvitsisi yhtäläillä korostaa. Kertojien taustat ja elämänhistoriat näyttävät vaikuttavan siihen, mitä he pitävät tärkeänä

ja mistä he kertovat, mutta näillä tekijöillä on suuri vaikutus myös itse kerrontaotteeseen.²¹

Sodan ymmärtämisen tasot

Sotaan liittyvät ymmärrysmallit näyttävät paljastuvan ennen kaikkea sellaisissa pohdinnoissa, jotka liittyvät vastakkainasetteluun ja vastarintaan sekä näiden väliseen yhteyteen. Vaikka kaikki kertojat ymmärtävät sodan ainutkertaisesti, löytyy heidän omaksumistaan ja ylläpitämistään ymmärrysmalleista täysin yksilöllisten tulkintojen ohella paljon yhteistäkin. Poliittisesti aktiiviset kertojat pyrkivät toistuvasti erittelemään ja ymmärtämään sodan taustatekijöitä sekä sodan kulkua ja sitä, mikä vallankumouksessa meni pieleen. Tämä on varmasti osittain jälkiviisautta, vaikka kertojat vakuuttavat epäilystensä olevan peräisin jo sodan ajalta. Ehkä kertojat pyrkivät myös kyseenalaistamaan valkoisten sankariutta korostamalla sitä, että sodan lopputulos oli enemmänkin punaisten huonosta järjestäytymisestä kuin valkoisten paremmuudesta kiinni. Tämä liittyy myös vastamuitin tematiikkaan. On mielenkiintoista, että sekä puhelinasiemies että puhuja toistuvasti kuvaavat sitä, miten he jo sodan aikana uskoivat oman puolen häviöön, ennen kaikkea huonon sodanjohdon sekä kokemuksen puutteen vuoksi. Jälkimmäinen syy on myös myöhemmässä tutkimuksessa todettu yhdeksi sodan ratkaisevimmista tekijöistä.²² Alla esimerkki tästä pessimismistä, puhelinasiemiehen kertomana:

Mistä seikasta enemmän epäilin kaartiamme, oli huonosta johdosta, sillä olihan sen johdossa sellaisia henkilöitä joiden maine puolue elämässämme ei ole puhdas. Kunnia tovereille, sillä en epäile etteikö heidän tarkoituksensa ollut puhdas, ja että he epäitsekästi tahtoivat taistella köyhälistön riveissä, mutta he olivat heikkoja ja usein olivat sortuneet väkijuomien pauloihin, ja niin kävi nytkin. Ne olivat Ali Aaltonen ja Eero Haapalainen.²³

Molemmat kertojat näkevät yhtenevästi vallankumouksen epäonnistumisen muina suurimpina syinä työväenluokan epäkypsyyden sekä venäläisten sotilaiden haluttomuuden ja juonittelun.

Kansanedustaja-kertoja on yllättynyt ja hyvin järkyttynyt vallankumouksesta ja kaukana sen taustalla olevasta aktivismista. Hänen kohdallaan on hieman harhaanjohtavaa puhua sodan ymmärrysmal-leista, sillä hän ei kykene ymmärtämään sota. Hän tuo tämän itse esiin, ja se on myös nähtävissä hänen kerronnastaan. Sota vaikuttaa olevan yksinkertaisesti liikaa hänen kansansivistysaatteen, raittiuden ja pasifismin varaan rakentuvalla maailmankatsomukselleen. Ainoat hänelle järkeenkäyvät syyt sotaan ovat anarkismi sekä bolševistinen vallankumousajattelu ja kansankiihotus, jotka nousevat usein esiin myös valkoisten kirjoittamissa muistelmissa.

Minä en vielä tällä hetkelläkään tietä sanoa, missä oli perimmäiset syyt, tämän julman leikin alkamiseen, yksi syy oli ehkä se, Kuin Venäjällä tapahtui Vallankumous, joutui siellä Walta sotilaiten ja työväen käsiin, Muotostui. Neuvosto Tasavalta, ja Maassamme oleskeli paljon Venäläistä Sotaväkeä niin sieltä käsin alettiin harjoittaa kiihoitusta Suomalaisten keskuuteen, ja kuin useita vuosia kestäneen Maailman Sotan aikana, oli Kansalais vapautet. kovin ahtaisiin rajoihin supistettu myöskin Suomessa, ja kuin nyt päästiin vapaampiin oloihin oli mielten kuohu Vireimillään, Siinä oli hyvä maaperä Vieraille aatteille ja kiihoitukselle, Niinpä alkoi Anarkistinen liike saada jalansijaa, Eräs Jean Boltti oli jo kesällä 1917, yksi anarkistien pää johtajista.²⁴

Puhelinasiames ja puhuja ovat puolestaan tietoisia vallankumous-suunnitelmista. He molemmat näkevät, seuraten sosialidemokraattien ”oikeaoppista” eli kautskylaista linjaa,²⁵ vallankumouksen vääjäämättömänä tapauksena, joka kuitenkin tapahtuu turhan varhain. Molemmat myös näkevät sodan syyttäjänä yhteiskuntatilanteen, jonka porvaristo on kärjistänyt ja joka pakottaa työväenluokan so-taan. Tässä puhelinasiames:

Kun sitten sunnuntaiaamu valkeni oli sota jo alkanut, ja valittaa täytyy että se muuttui sodaksi, ettei vallankumousta voinut aseitta tehdä, mutta historian

tuomio tulee kerran osoittamaan että työväestön oli pakko turvautua aseisiin, tai muuten se hukkuu vereen.²⁶

Nämä kertojien ajatukset ja tunteet kuvastavat ajan henkeä, sillä sotaa edeltävälle ajalle antoi leimansa ennen kaikkea tulevien sota-osapuolten voimistuva pyrkimys itsesuojeluun sekä kasvava pelko vastustajaksi mielletyn osapuolen järjestäytymistä kohtaan.²⁷

Se, että juuri nämä kaksi kertojaa eivät ylläty vallankumouksesta, on luultavasti seurausta siitä, että he näkevät sosialidemokraattisen puolueen radikalismiin selkeämmin ja ovat mitä luultavimmin tutustuneet Karl Kautskyn, Suomessa vuosisadan alussa johtavassa asemassa olleen työväenteoreetikon kirjoituksiin²⁸. Heille työväenliike ja sen yhtenäisyys ovat voima, jonka kautta on mahdollista muuttaa yhteiskuntaa radikaalisti, kun taas kansanedustajalle työväenliike on ennen kaikkea sivistysliike. Puhelinasiamiehelle ja puhujalle sota onkin ennen kaikkea sotaa työväenluokan elinolojen parantamiseksi, mikä on mahdollista – jarruttelevan ja juonivan porvariston takia – vain kasvattamalla työväen poliittista valtaa. Ehkä punaisten sodanjälkeisen yhtenäisemmän itseymmärryksen vaikuttamana²⁹ puhuja näkee sodan luokkasotana, jonka keskeinen syy oli osapuolten pyrkimys valtiolliseen valtaan:

Meillä punaisilla oli luonnollisesti pyrkimys vallata ja turvata köyhälistölle valtiollinen valta. Teillä valkoisilla tarkoitus oman luokkanne vallan turvaaminen ja tämä on se syy – välitön syy – joka meidät sai, maailmansodan luoman tilanteen ja synnyttämäin tapausten meille valmistamassa kaaoksessa tilaisuuden toimeenpanna tämä hirmunäytelmä [--]³⁰

Tämä yllä oleva kuvaus mukailee nykytutkimuksessakin esitettyä, mielestäni oikeasuuntaista näkemystä vuoden 1918 sodasta taisteluna vallasta sekavassa yhteiskuntatilanteessa.³¹ Sekä puhuja että puhelinasiamies ovat epäileviä vallankumouksen suhteen, tosin ehkä osittain jälkiviisauttaan, mutta näkevät sen historiallisena välttämättömyytenä, johon on sitouduttava, vaikka sen tapahtumisen olosuhteet ja taustavoimat eivät olekaan kaikkein otollisimmat. Tilanne muistuttaa

Marja-Leena Salkolan havaintoa siitä, että kautskyläinen historiallisia vääjäämättömyyksiä korostava ajattelu ylläpiti vallankumousretoriikkaa. Vähemmälle huomiolle jäi se, miten vallankumous tehtäisiin ja mikä olisi sen konkreettinen aatesisältö.³²

Sekatyömiehen ymmärrys vuoden 1918 sodasta liittyy sekä vastakainasettelun että vastarinnan teemoja määrittäviin rankan fyysisen työn ja epäkunnioituksen kokemuksiin. Sodan selvä, joskin implisiittisesti esitetty kytkeytyminen näihin kokemuksiin ei ole kuitenkaan ainoa asia, joka määrittää kertojan ymmärrystä. Kertojalle, jonka sotamotivaationa on ennen kaikkea seikkailunhalu ja sosiaalinen paine, sodan keskeinen piirre on sen joukkoluonne. Koska sotaan on joukkovoimalla sitouduttu, on sen puolesta toimittava, vaikka olisikin henkilökohtaisella tasolla toista mieltä:

Tämähän on joukkoliikettä. Jos meitä yksilöinä tuomitaan jostakin sellaisesta vanhasta vihasta, joka näyttää asiaan vaikuttavan ja myöskin yksityiskostona tällaista tilannetta käytetään, niin minkäs me sille mahdammes? Jos minutkin löydätte jostain ruumiskasasta, niin ymmärtäkää minua, etten ole tehnyt yksityisiä rikoksia vaan olen kaatunut joukkoliikkeen aiheuttaman asian takia.³³

Nuoren sekatyömiehen ajattelu kuvastaa hyvin Matti Virtasen havaintoa vuoden 1918 sodan sukupolvien dynamiikasta: pääsääntöisesti sodan suunnittelivat vuoden 1905 suurlakon kokeneet, mutta sen toteutti nuorempi, punaisten tapauksessa työväenliikkeen helmoissa kasvanut sukupolvi.³⁴ Toisin kuin sekatyömies, kansanedustaja-kertoja ei voi hyväksyä vuoden 1918 sotaan sitoutumista joukkovoimalla. Hän näkee sodan harvojen mutta vaikutusvaltaisten ihmisten tempauksena, työläismassojen harhaan johtamisena, ja kokee siitä syystä suuria tuskia: ”Itkin itseni sairaaksi sitä onnettomuutta johon seikkailijat olivat tämän maan kansan vieneet, mutta en voinut auttaa sillä työ ja tuska oli säilyttää henkeni, sillä minä en ollut kapinoitsiain ystävä, ja nyt minut pitetään lukkojen takana.”³⁵

Sekatyömies ei koe katkeruutta vallankumousjohtajia kohtaan. Hänen katkeruutensa kohdistuu ennemminkin joukkovoimaan sitoutumattomaan työväkeen ja etenkin niihin yksilöihin, jotka ovat

sodan vastapuolen leivissä. Sekatyömiehelle sosialistinen työväenliike on nähtävissä ”elettyinä ideologia”, joka suurilta osin tiedostamatta muodostaa keskeisen osan elämäntapaa ja ajattelua.³⁶ Puhujalle ja puhelinasiamiehelle työväenaate on tämän elämäntavallisuuden ohella aktiivisesti tiedostettava intellektuaalinen ideologiajärjestelmä, teoreettinen ja filosofinen aate.³⁷ Myös poliittisesti aktiivinen ja ajatteleva kansanedustaja näyttää pyrkivän työväenliikkeen muodollisten intellektuaalisten piirteiden omaksumiseen, mutta silti työväenliike – korostetusti sivistyksellisenä liikkeenä – on hänelle ennen kaikkea omaan elämänhistoriaan ankkuroituva elämäntavallinen ajattelutapa ja siten enemmän kuin ”eletty ideologia”.

Kaikille kertojille kansanedustajaa lukuun ottamatta sota ja ennen kaikkea vallankumous kytkeytyvät myös köyhyyden, vähäosaisuuden ja riiston kokemuksiin. Nämä kokemukset on kansan tulkinnoissa usein esitetty syyksi sille, miksi työväenaate omaksuttiin. Niiden pohjalta oli mahdollista liittoutua muiden samaa kokeneiden kanssa.³⁸ Puhujalle ja puhelinasiamiehelle nämä köyhyyden kokemukset heijastuvat muusta työväestöstä ja sen ahdingosta, kun taas sekatyömies liittää ne omaan taustaansa. Sekatyömies kuvaa tätä tuntemusta vankileiriajan pappien työtä kuvatessaan:

Tokkopa moni lienee tehnyt ”katumusta”, sillä jokapäiväinen olomme ja elämämme lapsuudesta saakka ja varsinkin näinä kapinan aikoina kasvatti meissä mielen ja vakaumuksen, jotta katumisen syytä on enemmän voittajien puolella kuin meidän puolellamme.³⁹

Juuri tämä kollektiivis-kulttuurinen köyhyyden kokemus, johon sekatyömieskin nähdäkseni implisiittisesti edellä viittaa, on se ”eletyn elämän ravitsema” tunnedynaaminen voimatekijä, jonka varaan monilta muilta osin hajanaisen työväenliikkeen ja -luokan yhtenäisyys rakentui.⁴⁰

Edellisestä sitaatista ilmenee myös kaksi niistä kolmesta tekijästä, jotka näyttäytyvät keskeisimpinä siinä, miten tämän aineiston kertojat näyttäisivät ymmärtävän sodan. Nämä tekijät ovat: 1) köyhyyden ja puutteen kollektiiviset kokemukset; 2) näkemykset ja kokemukset

työväenliikkeestä, omien taustojen sekä lukeneisuuden määrittämänä; sekä 3) sodanaikaiset kokemukset. On mielenkiintoista, että puhuja ja puhelinasiamies kokevat hyvin samanlaisia asioita sodassa: he ovat samoissa paikoissa samoihin aikoihin ja ovat vallankumoukseen yhtä sitoutuneita niin tehtäviensä kuin maailmankatsomuksiensa tasolla. Kenties tämän seurauksena heidän ymmärryksensä sodasta ovat hyvin samankaltaiset. Kansanedustaja pyrkii myös ymmärtämään sodan oman yhteiskunnallisen taustansa ja ideaaliensa kautta, mutta epäonnistuminen tässä johtaa näiden ideaalien punnitsemiseen. Tämän seurauksena vika ei löydy itse aatteista, vaan epäkypsistä ihmisistä niiden takana:

Minulla on ollut ihanteita, Minulla on ollut. Aatteita. Se Ihanne että Ihmiset eläisivät Veljellisesti on tälläkertaa murskana, Se aate Kansan Henkisestä nousemisesta, on myöskin tällä kertaa murskana, Mutta minä en usko että Siinä Ihanteessa, ja Niissä. aatteissa, joita minä olen palvellut on vikaa. Ne ovat suuret, puhtaat ja jalot. Mutta. Ihmiset eivät yleensä näköjään ole jaksaneet nousta. niitten tasolle, ja Siksi on tällä kertaakin Sytän suruni niin suuri. Että en kykene sitä, enkä yritäkkään sanoin kuvaamaan.⁴¹

Sekatyömies ei näytä olevan poliittisesti lukenut ja on sotakokemuksiltaan kaukana vallankumouksen ”ytimestä”, jopa sen paikallistason johdosta, mutta palaa sodasta selvästi valveutuneempana. Syrjäseuduilla sosialismi ja työväenaate tajuttiinkin eri tavalla, lähinnä epämääräisemmin, kuin keskuksissa.⁴²

Kaikkien kertojien tapoihin ymmärtää ja tulkita vuoden 1918 sota vaikuttaa keskeisesti vankileiriaika. Kertajat kuvaavat laajasti vankileirikokemuksiaan. Tämä aika kokemuksineen on selvästi muuttanut heidän käsityksiään niin omasta osapuolesta kuin vastustajastakin. Se myös aiheuttaa traumoja, vakavampia kuin itse sota. Esimerkiksi puhelinasiamies näkee sodan molemmat osapuolet uudessa valossa vankileiriajan myötä, tosin nähden syyt oman puolen kurjuuteen nimenomaan vastapuolella:

Täällä näin kuinka paljon kuonaa oli mukana. Me sos.-dem. nuoret istuimme monta kertaa tarinoiden siitä joukosta. Nälkä ja sota, sekä olot rintamalla olivat raastuttaneet miespolot, vai puuttuva sivistys, yhteenkuuluvuuden tunne tietoisesti; (vaistomaisesti he kyllä kuuluivat yhteen) toveritunto heiltä puuttui. [--] Porvarillisen yhteiskunnan mädännäisyyden näin vankileirillä niin selvästi. Nämä joukot eivät olleet saaneet elämässään mitään muuta, kuin nälkää kurjuutta ja puutetta, mitä heiltä muuta voi vaatia. Waikka usein teki mieli näitä miehiä moittia ja halveksua, täytyi asettautua solidaariseksi heidän kanssaan vankileirissä, koska oli vallankumoukseenkin heidän kanssaan yhtynyt.⁴³

Myös sekatyömiehellä käsitys vastapuolesta muuttuu vankileiriajan myötä ratkaisevasti huonompaan suuntaan: ”Vankileirillä ollessani näin siksi kaameita tapahtumia ja kurjia oloja, jotta niistä kertominen muodostaisi suuren kertomuksen. En siis voinut mitenkään katua noitten vallastaan humaltuneiden puolesta, eivätkä omat tekoni ole painaneet omatuntoani.”⁴⁴ Kansanedustajaan vankeusaika vaikuttaa eniten. Koska hän ei ole ottanut osaa kapinaan tai sen valmisteluun, hän ei voi ymmärtää vangitsemistaan. Vankila-aika murentaa hänen kohdallaan ennen kaikkea yleistä uskoa ihmisyyteen.

Kirjoittamisen ja kerronnan keinoja

Tarkastelen vielä kertojien kirjoitustyyliä sekä sitä, missä määrin heidän tekstinsä heijastavat heidän lukeneisuuttaan. Lisäksi hahmottelen lyhyesti sitä, miksi juuri nämä kertojat ovat halunneet tallentaa kokemuksensa jälkipolville. Kaksi neljästä kertojasta, puhelinasiamies ja puhuja, kirjoittavat hyvin ja ilmaisevat itseään sujuvasti. Kansanedustaja kirjoittaa tunteella, mutta kirjoitustaito on hyvin puutteellista. Sekatyömiehen kohdalla on oletettavaa, että kertoja on suullisesti taitava kertoja ja että tekstin kerronnallinen tyyli pohjautuu enimmäkseen suullisen ilmaisuun. Kaunokirjallisin tyyli on puhujalla. Hänen kirjoitusotteensa on enimmäkseen deskriptiivinen, mutta välillä hän intoutuu tyylittelemään: ”Kaikkiin oli lyönyt kuolema leimansa, yksinpä kaupungin olemukseenkin, joka raukeana,

kuin yön aave seisoj paikkoillaan keväisen yön hetkinä, vavahtellen aina, kun järeän tykistön kaiku saavutti sen [--].⁴⁵ Myös puhelinasiemiehen kirjoitus on paikoitellen tyyliteltyä.

Kertojien käsitteiden käyttöön ja siihen, miten he pystyvät vuoden 1918 tapahtumia kuvaamaan, vaikuttanee heidän yhteiskunnallisen ”valveutumisensa” taso eli se, miten paljon he ovat lukeneet yhteiskunnallista kirjallisuutta. Tämän ohella vaikutusta lienee myös heidän koulutus- ja sivistystaustallaan. Selvästi analyttisimmin kirjoittavat puhuja ja puhelinasiemies. Kansanedustaja, vaikka onkin lukenut paljon, ei kykene yhtä hyvin käsitteellistämään ja kuvaamaan tapahtumia. Tämä on mitä luultavimmin seurausta koulutuksen puutteesta. Sekatyömiehen kerrontaa leimaa lakoninen, itseironian sävyttämä tyyli. Kaikista kertojista hän vaikuttaa vähiten lukeneelta, ja on kenties kirjoitustaidotonkin. Tästä huolimatta hän kuvaa välillä kaikkia muita kertojia osuvammin ja realistisemmin vuoden 1918 sodan sellaisia piirteitä, joita on käsitelty laajalti erilaisissa muisteluisa. Esimerkiksi sitä, miten pienistä onnenkantamoisista ja päätöksistä henki oli tuona vuonna kiinni.

Viittauksia muihin teksteihin on aineistossani yllättävän vähän. Ehkä siksi, että kertojat korostavat nimenomaisesti yksilöllisiä kokemuksiaan ja tulkintojaan eivätkä pyri selittämään sotaa ja sen taustaa muiden kirjoitusten tai ajattelun kautta. Puhuja viittaa tekstissään Jack Londonin romaaniin sekä pariin otteeseen myös Raamatun tapahtumiin: ”[O]lemme nyt pakotettuja vielä tuskasta värisemään, kun muistoissamme kuljemme tuon kuoleman kauhujen ja kärsimysten tien. Tien, joka päättyy maamme köyhälistön kolgatalle ja uudelleen elämään – ylösnousemukseen...”⁴⁶ Puhelinasiemies ja puhuja viljelevät teksteissään käsitteitä, jotka ovat yleisiä ajan työväenkirjallisuudessa ja -lehdistössä. He kirjoittavat porvaristosta vastakohtana työväelle ja työväenluokalle, ja siten mukailevat esimerkiksi Työmieslehdelle tuttua retoriikkaa.⁴⁷ Puhelinasiemiehen ohella kansanedustaja on lukenut varmuudella samaa lehteä, mutta hän ei kuitenkaan käytä siinä esiintyviä käsitteitä. Kerronnassa hyödynnetään miltei aina muistin ohella muita lähteitä.⁴⁸ Aineistossani korostuu ennen kaikkea suullinen tieto: kaikki kertojat kansanedustajaa lukuun ot-

tamatta kuvaavat välillä tapahtumia ja tapauksia, joita eivät ole itse todistaneet, usein tuoden esiin sen, keneltä tai mitä kautta ovat nämä kuvaukset kuulleet.

Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että nämä kirjoittajat ovat kirjoittaneet vuodesta 1918 kertoakseen omista kokemuksistaan, ajatuksistaan ja toiminnastaan. Kirjoitusten tarkastelu niissä esiintyvien teemojen ja ymmärrysmallien valossa viittäisi kuitenkin myös siihen, että näillä kuvauksilla näyttää olevan latentimpi ja psykologisempi funktio: kertojat käsittelevät niissä itselleen vaikeita kokemuksia sekä haluavat kertoa jälkipolville niistä sekä sodan kauhuista ja järjettömyyksistä tätä suoraan kuitenkaan mainitsematta. Esimerkiksi vankileirikokemus näyttäisi olevan kaikille kertojille sellainen asia, jonka kuvaaminen on samalla sekä tapahtuneen prosessointia että varoitusta tuleville sukupolville. Juuri vankileiriäika näyttäisi olevan yksi merkittävä mentaalinen kimmoke kirjoittamiselle, niin laajasti ja henkilökohtaisesti kertojat sitä kuvaavat. Tämä saattaa olla myös seurausta siitä, että sekatyömiehen ampumaa yhtä laukausta lukuun ottamatta aineistoni kertojat eivät osallistuneet varsinaisiin taisteluihin. Näin vankilaleirikokemukset nousevat selvästi sodan traumaattisimmiksi kokemuksiksi muiden kokemusten rinnalta.

Tulkintani mukaan aineistoni tekstien syntyyn on vaikuttanut ennen kaikkea neljä tekijää: aika, paikka, koulutus ja uskaltaminen. Aika ja paikka siten, että kaikki kertojat ovat luultavasti olleet kirjoitushetkellä sellaisessa tilanteessa, jossa kirjoittaminen on ollut sekä mahdollista että luultavasti myös mielekästä ajanvietettä. Koulutus ja lukeneisuus ovat puolestaan mahdollistaneet sen, että kertojat osaavat, toiset paremmin kuin toiset, ilmaista itseään ja ehkä kokevat siihen myös tarvetta. Traumaattisista ja ristiriitaisista kriisiajoista kertominen omia valintoja sekä toimintaa korostaen vaatii myös uskallusta, sillä se on aina samalla myös vastuun ottamista, toisin kuin näistä ajoista vaikeneminen.⁴⁹ Tämä on puhelinasiamiehellä ja puhujalla selvästi tiedossa, ja heidän tekstinsä ovatkin jopa sävyltään uhmaavia.

Kansanedustajalla kynnyks kirjoittaa arasta, jopa vaarallisesta aiheesta on kenties matala sen takia, että hän kokee olevansa täysin

syytön tapahtumien kulkuun. Puhujalla vaikuttanee se, että sodasta on kulunut 11 vuotta. Sekatyömiehen kohdalla näiden tekijöiden vaikutusta on vaikea havaita, sillä hänen kuvauksensa on kerrottu anonymiteetin suojassa. Ehkä juuri tämän vuoksi hän on uskaltanut kertoa tapahtumista realistisesti ja kaunistelematta. Puhelinasiameiehen tapa kirjoittaa viittaa siihen, että hän kirjoittaa ennen kaikkea katkeruuden ja kostonhimon ajamana, tarkemmin yleisöään miettimättä. Turhautuneisuus on ollut mitä ilmeisimmin niin suurta, että se on johtanut sellaisen tekstin kirjoittamiseen, jonka sisältö on ollut kirjoittajalleen aikanaan hengenvaaralista. Kansanedustajan kirjoitusmotiivit liittyvät siihen, että hänellä on ollut aikaa kirjoittaa, sekä siihen, että hän on halunnut kertoa kokemastaan vääryydestä ja muutenkin elämästään jälkipolville, etenkin lapsilleen, joihin hän toistuvasti viittaa. Puhujan kirjoitusmotiivit luultavimmin lähentelevät puhelinasiameiehen vastaavia, vaikka ajan kuluminen on johtanut laajempaan ja jäsennellympään esitykseen. Sama katkeruus ja turhautuminen ovat kuitenkin aistittavissa hänenkin kirjoituksissaan. Puhuja kirjoittaa jälkipolville, rajaamatta yleisöään menneen sodan tiettyyn osapuoleen:

Lukijani! Pyydän sinua, kuka oletkin, punainen tai valkoinen, ystävä tai vastustaja, tunnettu tai tuntematon, tarkkaan ajattelemaan jokaisen tapahtuman minkä tässä kerron ja langettamaan vasta tuomion niin minulle kuin niille joidenka teot tässä koruttomasti ja totuuden mukaisesti kerron...⁵⁰

Tästä tasapuolisesta yleisökuvasta huolimatta hänen oma positionsa on selvä, sillä hän nimittää valkoisia lukijoita toistuvasti pronominilla ”te”, vastakohtana omaksi nähdyille, työväen, köyhälistön ja punaisten nimillä esiintyvälle ryhmälle. Sekatyömiehen kertomasta ei välity selkeitä syitä tai motiiveja kerronnalle. Kaikille kertojille vuoden 1918 sodasta kertominen on selvästi henkilökohtaista sota-aikaisten kokemusten kertaamista, käsittelyä ja analysointia. Vankilaika on keskeisin käsiteltävä kokemus niillä kolmella kertojalla, jotka joutuvat viettämään vankeudessa pitkän ajan. Tämä aika on jättänyt

jälkensä heihin kaikkiin. Kuten sekatyömies muistelmansa lopuksi toteaa:

Vapauteen päästyäni olikin ruumiini hyvin karhea ja ärtynyt iho kaikkialla. Välskäri selitti lähtiessäni, että pitää tentulla pestä iho, kyllä paranee. Mutta mistäpä minä tenttua sain tai muutakaan lääkettä. Täytyi vain antaa ajan parantaa ja käyttää vettä ahkerasti. Niin parani ajan vierissä pintani, mutta miten lienee parantunut syvemmältä - - - - -⁵¹

Sodan kollektiivinen ja kokemuksellinen ymmärtäminen

Olen hahmotellut tässä artikkelissa aineistoni kertojien tapoja kertoa kokemuksistaan, ymmärryksistään ja tulkinnoistaan vuoden 1918 sotaan liittyen. Kertojien kokemukset, tulkinnot ja ymmärrykset kietoutuvat toisiinsa. Niiden kuvaamiseen ja niihin liittyvään argumentaatioon ovat selvästi vaikuttaneet kertojien omat elämänkokemukset ja niihin kytkeytyvät erilaiset kollektiiviset ajattelumallit, jotka ankkuroituvat laajojen ihmisryhmien yhteisiin kokemuksiin. Nämä ajattelutapamallit, joita olen käsitellyt tässä ymmärrysmallina, liittyvät ennen kaikkea työväenaatteeseen ja sen kollektiivisiin piirteisiin ja näyttävät paljolti kumpuavan köyhyyden kollektiivisista kokemuksista. Kolmella kertojalla sotakokemukset johtavat näiden mallien vahvistumiseen ja niiden sisältämien normatiivisten piirteiden oikeudellisuuden selkeytymiseen. Kansanedustajalla sota johtaa päinvastaiseen eli näiden mallien kyseenalaistamiseen.

Aineistotekstien temaattinen kategorisointi ei tuo esiin varsinaista uutta tietoa vuoden 1918 kokemisen tavoista, muistamisesta tai kerronnasta. Teemojen esittely kuitenkin pohjustaa myös niihin kytkeytyvien sodan ymmärrysmallien esittelyä. Nämä ymmärrysmallit – kertojien erilaiset tavat käsittää ja käsitteellistää vuoden 1918 sota – osoittautuivat suhteellisen mielekkääksi tavaksi koontaa, esitellä ja selittää sitä, miten aineistoni kertojat kokivat, tulkitsivat ja ymmärsivät sodan retrospektiivisesti. Ymmärrysmallin käsitteen hyödyntäminen jatkossa on mahdollista, mutta se vaatii käsitteen

laajempaa ja perinpohjaisempaa määrittelyä. Analyysivaiheessa nämä ymmärrysmallit olisi myös hyvä kytkeä niiden sisältöön ja muotoon vaikuttaneisiin kulttuurisiin tietorakenteisiin sekä sosiaalisiin tekijöihin.

Viitteet

- 1 Väitöskirjani on tekeillä Helsingin yliopistossa Filosofian, historian ja kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksessa, folkloristiikan oppiaineessa.
- 2 Tämä on muistitietotutkimuksen keskeisin lähtökohta. Ks. Kalela 2006, 75.
- 3 TA 332.2 (12).
- 4 Korkiakangas 2006, 124.
- 5 Silvasti 2001, 61.
- 6 Kaivola-Bregenhøj 2007, 209.
- 7 Vrt. Tuomaala 2006, 274.
- 8 Rasila 1968, 41.
- 9 TA 323.2 (11).
- 10 TMT 161/41.
- 11 Stark 2005, 33.
- 12 Siltala 2009, 131–221.
- 13 Siltala 2009, 158–160, 165–167.
- 14 TA 332.2 (12).
- 15 TA 332.2 (11).
- 16 TA 332.2 (12).
- 17 Ks. esim. Andrews 2001, 1–2.
- 18 Peltonen 1996, 282–286.
- 19 Andrews 2004, 1.
- 20 TA 332.2 (12).
- 21 Vrt. Larvala 2004, 80.
- 22 Lappalainen 1981, 28.
- 23 TMT 161/41.
- 24 TMT 167.
- 25 Vrt. Ehrnrooth 1992, 120.
- 26 TMT 161/41.
- 27 Vrt. Salkola 1987, 261.
- 28 Ehrnrooth 1992, 104.
- 29 Vrt. Alestalo 1977, 111.
- 30 TA 332.2 (12).
- 31 Ks. esimerkiksi Alapuro 2004, 140.
- 32 Salkola 1987, 266.
- 33 TA 323.2 (11).
- 34 Virtanen 2002, 359–360.
- 35 TMT 167.
- 36 Vrt. Billig et al. 1988, 27–29.
- 37 Vrt. Billig et al. 1988, 27–29.
- 38 Stark 2006, 219.

- 39 TA 323.2 (11).
 40 Vrt. Ehrnrooth 1992, 495.
 41 TMT 167.
 42 Alestalo 1977, 98.
 43 TMT 161/41.
 44 TA 323.2 (11).
 45 TA 332.2 (12).
 46 TA 332.2 (12).
 47 Ks. esimerkiksi Soikkanen 1967, 332–335.
 48 Latvala 2004, 71
 49 Vrt. Peltonen 2009, 18.
 50 TA 332.2 (12).
 51 TA 323.2 (11).

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Työväen Arkisto (TA), Helsinki
 Vuoden 1918 kokoelma. 323.2
 Kansio 11. Kertoja: Aimo Holma

Työväen Arkisto (TA), Helsinki
 Vuoden 1918 kokoelma. 323.2
 Kansio 12. Kertoja: J.Pousi

Muistitietoineisto

Työväen Arkisto (TA), Helsinki
 Työväen Muistitietotoimikunnan (TMT) kokoelma
 Liitekansio 8. Kertojanumero: 41/164

Työväen Arkisto (TA), Helsinki
 Työväen Muistitietotoimikunnan (TMT) kokoelma
 Sidosnumero XI 1961: Kertojanumero: 167

Kirjallisuus

- Alapuro, Risto (2006): *The Finnish Civil War, Politics, and Microhistory*. Teoksessa Anna Maija Castrén, Markku Lonkila & Matti Peltonen (toim.), *Essays on Microhistory*. Collective Action, and Nation Building. Finnish Literature Society, Helsinki, 130–147.
- Alestalo, Matti (1977): Työväenluokan maailmankuva ja työväenliike. Teoksessa Risto Alapuro, Matti Klinge ja Matti Kuusi (toim.), *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Otava, Helsinki.
- Andrews, Molly (2004): Opening to the original contributions. Counter narrative and the power to oppose. Teoksessa Michael Bamberg & Molly Andrews (eds.), *Considering Counter-Narratives. Narrating, resisting, making sense*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.

- Billig, Michael et al. (1988): *Ideological Dilemmas. A Social Psychology of Everyday Thinking*. Sage Publications, London.
- Ehrnrooth, Jari (1992): *Sanan voimalla, vihan vallassa. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1904–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki (2007): Historia purkautuu kertomuksiksi. Teoksessa Eija Stark & Laura Stark (toim.), *Kansanomainen ajattelu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kalela, Jorma (2006): Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Outi Fingeroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 67–92.
- Korkiakangas, Pirjo (2006): Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa Outi Fingeroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 120–144.
- Latvala, Pauliina (2005): *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lappalainen, Jussi T (1981): *Punakaartin sota 1. Punaisen Suomen historia 1918*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (1996): *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (2009): Rajaton kokemus – näkökulmia toiseen tietoon. Teoksessa Kati Launis & Marko Tikka (toim.), *Työväki ja kokemus*. Väki Voimakas 22. Työväen historian ja perinteen seura, Tampere, 11–26.
- Rasila, Viljo (1968): *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Salkola, Marja-Leena (1987): Työväenkaartit ja vallankumouksellisuus. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Silvasti, Tiina (2001): *Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisistamalleista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1967): *Kansalaissota dokumentteina. Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917–1918. 2. Sota*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Stark, Eija (2005): Maalaisköyhälistö ja ryhmävastakohtaisuudet 1900-luvun Suomessa. Teoksessa Matti Hannikainen (toim.), *Työväestön rajat*. Väki Voimakas 18. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 25–53.
- Stark, Eija (2006): Työväenliike ja köyhälistön luokka-asema elämäkertojen kuvamana. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.), *Moder-nisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 213–240.
- Tuomaala, Saara (2006): Sukupuolen kokemuksista muistitietohistoriaan. Teoksessa Outi Fingeroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 271–291.
- Virtanen, Matti (2002): *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.